

I. rész – Prefer-teszt

Két évtizede foglalkoztat az iskolai eredménytelenségek oka, az, hogy olvasni-írni alig tudó (vagy nem igazán tudó) gyerekek hada kerül ki az általános iskolából. Egy részük végbizonyítvánnyal, más részük valahol kimaradva, felmentve, számárfület mutatva az oktatási törvény tankötelezettségét szabályozó paragrafusának. Kiindulási pontunk a nyelvi hátrány volt.

Abban nincs semmiféle kétségem, hogy az általános iskola minden foka mellett a szülői háznak is felelőssége van. Az olvasási eredmények mérése során ugyanazokat az eredményeket kapjuk; a gyerekek 30%-a nem jut el az értő olvasás szintjére, nem képes önálló ismeretszerzésre. Már azt is örömmel regisztráltuk, hogy az olvasás technikájának eredményességi mutatója, a szótagoló olvasástanításnak köszönhetően, pozitív irányba mozdult el. Fokozatosan mentünk lefelé a vizsgált populációk életkorát tekintve, így jutottunk el az iskola előtti évekhez. Vizsgálódásainkat 4,5 éve kezdtük el. Három óvoda közreműködésével figyeltük az óvodába kerülő gyerekek nyelvi szintjét, fejlődését, majd az iskolai élet első felének eredményeit.

Nem kampányszerű mérések voltak, hanem állandó figyelem, füzetekben vezetett fejlődési mutatókkal, beszélgetések sorával. A diagnosztizáló mérések sem egy menetben zajlottak, hanem minden év áprilisában és májusában heti két napon át tartó forgósínpados beszélgetésekkel. Egy-egy gyerekkel esetenként 15–20 perces beszélgetések történtek, több lépésben.

Vizsgálódásunk területei:

1. beszédtechnika
2. általános szókincs
3. reláció – szókincs
4. utánmondás
5. következtetés
6. kijelentés

Tulajdonképpen Prefer-tesztet és a RÉGER ZITA – BAKTAY PATRÍCIA által kidolgozott VIZSGÁLATOK A CIGÁNYGYEREKEK OKTATÁSA–NEVELÉSE KÖRÉBŐL című vizsgálati anyag egyszerűsített Prefer-tesztjét használtuk. Lebontottuk életkorokra, szakaszokra. A 3 óvoda:

- egy kisvárosi, külterületi 25 fő
- egy falusi 18 fő
- egy apró „zsákfalú” óvodája 12 fő.

Mivel a nyelvi hátrányokból indultunk ki, ehhez választottuk a terepet. Mindhárom területen sok volt a munkanélküli szülő, jelentős volt a nagy létszámú családok, a cigány származásúak aránya. Jellemző volt a szülők alacsony iskolázottsága:

	az apák:	az anyák:
– szakmunkás	11%	3%
– 8. osztályt végezett	21%	16%
– 5–7. osztályt végzett	44%	51%
– 1–4. osztályt végzett	24%	30%

Az általános gyermeklétszám családonként 4, van ahol 2 gyermek van, van ahol 11. Nem valamennyi gyerek fejlődését tudtuk figyelemmel kísérni 4,5 éven át, volt akit csak 2, volt akit csak 1,5 évig. A gyerekek egy része rendszeresen járt óvodába, egy részük sokat hiányzott, és sajnos olyanok is voltak, akik időszakosan fordultak elő.

A vizsgálat eredményeiről

1. A hangképzés, az artikulációs struktúra állapotát 3–4 éves korban is megfigyelhetjük, de figyelembe vettük az életkori sajátosságokat.

Jellemzők: – torz hangképzés 21%-nál
 – zöngétlenítés 24%-nál

kritikus hangok: mgh: *a, ö-ő, ü-ű*, msh: *cs, ty, gy, s-sz, c-cs, z-zs, r*

A gyerekek több mint a fele nem ismerte, nem használta a fent említett magánhangzókat, keverte vagy nem használta a fent említett mássalhangzókat.

6 éves korra, a szisztematikus gyakorlás eredményeként, a hibás hangképzés aránya már csak 12%-uknál fordult elő:

<i>őz</i> helyett <i>éz</i>	<i>kutya</i> helyett <i>kuca</i>
<i>főz</i> helyett <i>fiz</i>	<i>macska</i> helyett <i>matyka</i>
<i>köszönöm</i> helyett <i>keszenem</i>	<i>tyúk</i> helyett <i>csuk</i>
<i>üveg</i> helyett <i>iveg</i>	<i>gyík</i> helyett <i>dzsik</i>
<i>gyűrű</i> helyett <i>dzsírí</i> .	

Bár mi nem cigánykérdésként kezeltük a témát, a hangképzési hibák zöme rájuk volt jellemző, kivéve azokat, akiknél egyéb problémák játszottak közre: nagyothallás, orrpolip, orrmandula, farkastorkúság stb. Más és más hangcsoportnál mutatkoztak eltérések a beás, a lovári és az oláh cigány családokból származóknál.

2. Az általános szókincs vizsgálatát képek segítségével végeztük. A következő gyűjtőfogalmak körébe tartozó szókincs szerepelt: *használati tárgyak, szerszámok, háztartási gépek, készülékek, gépek, játékok, emberek, foglalkozások, háziállatok, vadállatok, növények, virágok, épületek, közlekedési eszközök, háztartási munkák, ház körüli munkák, elemi cselekvések, ruhadarabok, bútorok, háztartási eszközök, élelmiszer.*

A fenti tárgykörökben kb. 2000 szó szerepelt. A 3–4 évesek között akadtak olyanok, akik csupán néhány szót ismertek, nem tudták megnevezni a képeket. A 6 évesek átlagos szókincse 1000–1200 körül mozgott. Ami elkeserítő: akadt olyan réteg, akik nem haladták meg az 500–600 szó ismeretét! Alapszókészletről lévén szó, erre nem lehet építeni eredményes iskolai munkát.

Különös gonddal ügyeltünk a válogatásnál arra, hogy a hívóképek, az olvasókönyvek elemi szóanyagán ne lépünk túl. A képek a tárgyi világot jelenítették meg. Meg kell jegyeznem,

hogy zömmel olyan gyerekek voltak, akik nem, vagy alig jártak óvodába. Jelentős részük elvben kétnyelvű, a valóságban inkább félnyelvűek. Amit magyarul nem tudtak, azt cigány nyelven sem.

Találkoztunk a dyglossia jelenségével is. Saját intim környezetükben a cigány nyelvet használták, a nagyobb közösségben a magyart.

3. A reláció-szókincs a nyelvhasználat szempontjából döntő fontosságú. A viszonzyszavak több területét vizsgáltuk:

- mennyiségi (néhány, ugyanannyi, stb.)
- térbeli (alatt, mellett, előtt, stb.)
- hasonlósági (alacsonyabb, egyforma, stb.)
- időbeli (előbb, később, ugyanakkor, stb.)

A legtragikusabb eredményeket itt kaptuk. A 3–4 évesek szinte nem is ismerték őket, a 6 évesek is csak mintegy 1/4, 1/5 részét. A névutók közül alig néhányat ismertek, az igekötők szerepét szinte nem is érzékelték.

4. Az utánmondás az operatív verbális memória mérésére alkalmas. Az egyre hosszabb mondatok utánmondatása révén mértük. A 3–4 éveseknél szavakat, egyszerű, összetett, toldalék nélküli, toldalékos, és rövid mondatok: 4–10 szótagos, utánmondása szerepelt. Tartalmi pontossággal 70%-uk, formai szempontból is pontosan 54% tudta visszamondani a mondatok zömét.

A 6 éveseknél 7–30 szótag közötti mondatok szerepeltek:

30–26 szótagig	8%
25–20 szótagig	40%
20–10 szótagig	31%
10 szótag alatt	21%

Aggodalomra ad okot az alsó két szint.

5. A következtetés logikai műveletét mondatok kiegészítésével mértük. Csak 5–6 évesek szerepeltek a mérésben. Logikai relációs szavak helyes használata a feladat lényege. A tehát, ha, akkor, minden alkalmazása szinte megoldhatatlan nehézséget jelentett a gyerekek többsége számára.

Elfogadható szinten a gyerekeknek csak 20%-a birkózott meg a feladattal.

6. A kijelentés igaz-hamis állítások vizsgálatából álló anyag. Szerepelt a megengedő és a kizáró vagy egyaránt. Alig értékelhető eredmények születtek, a 10%-ot sem érte el a jó válaszok aránya. Szemmel láthatóan iszonyú gondot jelentett a ha és a sem, a de és az ellenben értelmezése.

A fentiekből kiindulva mondatok kiegészítését kértük a gyerekektől. Olyan összetett mondatok fordultak elő, amelyeket adott kötőszavak, utalószavak értelmezése után lehetett értelem szerűen folytatni. Pl. Kati nem evett az ebédlőben, mert..., ilyen válaszok is adódtak:

mert kenyeret evett.

mert nem ett.

mert levest is evett.

mert húst se eszett.

Ma elmegyünk kirándulni, ha ...

ha borgászni is fogunk.

ha kirándulunk.

ha sétálunk is.

Egyértelmű tényként szembesültünk azzal, hogy a gyerekek döntő többsége nincs tisztában a kötő- és utalószavak szerepével. Nem ismerik, nem használják őket.

A toldalékok használata teljesen esetleges. A képről való beszélgetésnél, a történetek felidézésénél és a spontán beszédnél egyaránt rengeteg hiba fordult elő. Néhány közülük:

Fent lakunk a dombnál.

Elóvadnák a jegek és odamennék a fókák.

Hófehérke mostojája ott állt az ablakon.

A beteget feltették az ágyhoz.

Az igék múlt idejének alakjainál gyakori az *ett, itt, eszett, iszott, aludott, ást* forma a 6 évesek körében is (*Anya veszett cipőt*).

Hasonló a többes számú főnevek jelének használata is: *lovak – lók, kezek – kézek*, valamint a birtokos személyjelek használatánál: *lova – lója, lovaja, háza – házaja, házája*.

Az iskolába kerülő gyerekek tanórai munkáját, feladatait képes jelek segítik: kösd össze, karikázd be, színezd ki, húzd alá! stb.

Mivel a kezdő gyermekrétegünk már fél éve iskolás, ismeri a betűket, a mérés során a képes jelek mellett az utasítást betűkkel is megjelenítettük. Nagy megdöbbenésünkre a tanulóknak közel 30%-a nem tudta értelmezni őket:

– mit kössön össze? mivel?

Kiderült, hogy az összekötést manuális módon gondolta, kötőanyagot keresve.

– keresd meg! hol? hogyan?

A keresést a tényleges cselekvés fokán vélte megoldhatónak.

Hasonlóan elképesztő volt, hogy az elvont tulajdonságokat nem értették, szorgalmas, becsületes, tisztességes.

A 4,5 év során hatalmas tapasztalati anyag gyűlt össze. Nehéz lenne a konklúziókat röviden összefoglalni, nem is vállalkozhatom rá. Néhány elemet azonban szeretnék kiemelni:

- Az iskolai kudarcok elsődleges forrásának a sokszoros nyelvi hátrányt tartom. E területen a család szerepét átvállalni nem lehet, de az óvodai nevelés sok területen képes a hátrányok tompítására.
- Az 500-600-as szókincsrel iskolába kerülő gyerek eleve kudarcra ítéltetett, tízszeres hátrányt nem lehet felszámolni semmiféle módszerrel, eljárással néhány év alatt sem.
- Diagnosztizáló mérések nélkül nem lehet fejlesztő munkát tervezni, mert a nyelvi hátrányok is sokfélék.
- Csak azon olvasástanítási eljárások eredményesek ennél a rétegnél, amelyek lassú és alapos hangtanításra épülnek, lassú és alapos betűtanítással folytatódnak, és sok idő jut gyakorlásra.

- Fejleszteni kell a szókinccset sokoldalú, változatos módszerekkel. Erre lehet építeni a mondatalkotás, mondatfűzés jártasságát, beépítve a reláció-szókinccset, a kötő- és utalószavakat.
- Gyakoroltatni kell az elvont fogalmak használatát, az elemi absztrahálás szintjét, mert e nélkül a pontos értelmezés nem lehetséges.
- A szélsőséges nyelvi hátránnyal küszködő gyerekek kerüljenek speciális iskolába, fejlesztő pedagógusok keze alá, kis létszámú csoportokba!

OLVASÁSRA AJÁNLJUK

Mi is az a „pedagógiai szakmai szolgáltatás” és hogy függ össze az iskolákban szükségessé válnak látszó tartalmi változtatásokkal, innovációkkal? Figyelemre méltó tanulmányt olvashatunk a témáról az ÚJ PEDAGÓGIAI SZEMLE 2004. JÚNIUSI SZÁMÁBAN VIRÁGNÉ KATONA ZSUZSÁTÓL (21–27. P.)

Hogy függ össze az akciókutatás, mint „egyfajta művelési technológia” másrészt annak elismerése, hogy a tanítási-tanulási célok megvalósulása... az emberi élet javítását” segíti Érdemes erről elolvasni Havas Péter Akciókutatás és a tanulás fejlesztése c. tanulmányát. In: ÚJ PEDAGÓGIAI SZEMLE 2004. JÚNIUS 3–8. P.